

*Алкаді М. С. А.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри східної філології**Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

АРАБІСТИКА В УКРАЇНІ (ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ-АРАБІСТІВ)

Анотація. У статті проаналізовано проблеми, які постають перед викладачами арабської мови в процесі підготовки студентів-початківців (майбутніх арабістів) і запропоновано шляхи їх вирішення.

Українських вчених, спеціалістів з арабської мови, не так багато. В Україні, як і раніше, недооцінюють інтелектуальну школу Сходу, як недооцінюють і весь близькосхідний регіон. Незважаючи ні на що, зростає кількість студентів, які вступають на філологічні факультети з метою вивчення арабської мови. У частини випускників спостерігається явне псевдоволодіння мовою. Вони погано засвоїли базові знання, і виникає необхідність вирішення деяких нагальних завдань, що стоять перед сучасною українською арабістикою в цілому та її комунікативно-мовленнєвою складовою зокрема.

Допомогти досягнути високого рівня володіння арабською мовою своїм студентами – головна мета викладача-арабіста. Спеціальність сходовознавця вимагає не тільки знань з лінгвістики (володіння мовою, безперечно, є основним, адже без цього неможливо зробити переклад), але й широких знань величезних пластів унікальної історії та культури, філософії Сходу, його традицій і особливостей менталітету. У майбутніх перекладачів необхідно розвивати соціокультурні компетенції, що дозволять їм у надалі бути рівноправними партнерами міжкультурного спілкування арабською мовою у професійній, соціально-побутовій і культурній сферах.

Напрошується логічний висновок: Україні потрібно багато висококваліфікованих та зрілих арабістів на рівні посольств та освіти, а також в інших сферах. За таких умов перед будь-яким розсудливим викладачем постає ряд моральних та професійних завдань, серед яких найважливішим стає формування всебічно грамотної та професійно компетентної особистості студента. Для цього потрібно шукати нові підходи до викладання арабської мови.

Ключові слова: арабська мова, перекладач, навчальний матеріал, компетентність, викладач-арабіст, достатній рівень.

Постановка проблеми. На нинішньому етапі розвитку і вивчення арабської мови в Україні виникають проблеми, які постають перед викладачами-арабістами в процесі підготовки студентів-початківців. Нагальною є необхідність їх аналізу та пошук шляхів вирішення, щоб спростити подальший процес підготовки кваліфікованих спеціалістів-сходовознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку арабістики в Україні, викладання східних мов і формування всебічно грамотної та професійно компетентної особистості студента неодноразово була об'єктом наукових досліджень. В історії мовознавчих студій особливо помітними

є праці Ковиршиної Н.Б., Щербакова В.І., Габучан Г.М., Лебедева В.В., Гуцало С.Є., Плачинди В.С., Нікітіна О.А., Шарбатова Г.Ш., та інших авторів.

Метою даної статті є висвітлення основних нагальних завдань, що стоять перед викладачами арабської мови в процесі викладання та можливі шляхи їх вирішення, вироблення комунікативної компетенції студентів-арабістів як кінцевого результату навчання на кафедрі східних мов.

Виклад основного матеріалу. У наші дні іноземні мови відіграють велику роль: ми живемо у глобалізованому світі, де швидкими темпами розвиваються зв'язки з різними країнами і народами. Стара приказка говорить, що той, хто володіє мовами, володіє світом.

Усі мови цікаві й неповторні, але з цього різноманіття світових мов я виділяю арабську. Чому саме вона з'явилася серед перших у списку мов, гідних уваги та вивчення? Все просто. Арабська мова входить до однієї з шести офіційних і робочих мов Організації Об'єднаних Націй (ООН). Вона є офіційною мовою всіх арабських країн і входить до двадцятки найбільших мов за кількістю носіїв. Цією мовою говорять близько 310 млн. людей, а ще приблизно 270 млн. використовують її як другу мову. Класична арабська обмежено використовується з релігійною метою прихильниками ісламу у всьому світі (загальна чисельність – 1,57 мільярда осіб). Знання арабської допоможе втілити свої мрії та стати амбітною, впевненою в собі людиною.

Історична доля арабської мови у всьому різноманітті її форм дуже химерна і своєрідна. Вона пройшла триумфальний шлях мови-переможця і мови високої вченості з міжнародним статусом «латини Сходу». Після цього зазнала тиску з боку мов колишніх західних метрополій, знову набула статусу державної мови в арабських країнах, що отримали політичну незалежність і, нарешті, вступила у двадцятому столітті на шлях посиленого розвитку.

Українських вчених, спеціалістів з арабської мови, не так багато. Розвивати власну школу в Україні розпочав академік А.Кримський. Тільки з арабістики й семітології до 1910 р. було видано такі його праці: «Очерк развития суфизма», «Ислам и его будущее», «Лекции по Корану», «Лекции по истории семитских языков», «Семитские языки и народы Т. Ньольдеке». І це не вичерпний список його публікацій. Коли гетьманом Павлом Скоропадським було засновано Українську академію наук, А.Кримського запросили стати її секретарем. Він переїхав до Києва, де заснував наукове сходовознавство, керуючи водночас академічною україністикою. На жаль, працювати в Україні вчений так і не зміг, хоча мріяв розвинути вітчизняну школу сходов-

знавства. Після того, як у 1930-ті роки сходознавців оголосили ворогами народу, цією групою мов ніхто не займався. Надалі ідея створення Інституту сходознавства належала академіку Борису Патону, хоча йому не вдалося втілити її в життя тому, що до східних мов завжди було ставлення, як до чогось другорядного. Лише у 1990 році з'явилася кафедра східних мов, де почали готувати спеціалістів-сходознавців.

З того часу ставлення до східних мов майже не змінилося. В Україні, як і раніше, недооцінюють інтелектуальну школу Сходу, як недооцінюють і весь близькосхідний регіон. У зв'язку з цим доречно згадати слова українського вченого зі світовим ім'ям, професора-арабіста Валерія Рибалкіна, який наголосив на тому, що на нинішньому етапі вивчення арабської в Україні є абсолютно нерентабельним, і бюджет держави на розвиток східних мов мінімальний (як і на будь-яку фундаментальну науку, де можливий результат буде лише через десятиліття). Але зі Сходом потрібно бути на ти, а для цього треба його принаймні розуміти.

Зі сказаного вище можна зробити висновок, що в сучасному світі необхідність оволодіння хоча б однією іноземною мовою не підлягає жодному сумніву. Відповідно, зростає кількість студентів, які вступають на філологічні факультети з метою вивчення іноземної мови, у нашому випадку – арабської. У результаті в частини випускників спостерігається явне псевдоволодіння мовою. Вони погано засвоїли базові знання і мають великі проблеми зі складанням іспитів. Але є й інша частина – спеціалісти, яких Україна з різних причин найчастіше втрачає. Втрачає масу фахівців, які отримали вищу освіту саме в нашій країні. Корисно було б реалізувати з ними безліч планів, але вони не були зацікавлені у роботі на Батьківщині, хоча деякі з них підтримують зв'язок із колегами в українських інститутах і співпереживають за долю української науки. Бюрократи продовжують просто проливати крокодилові сльози про відтік молодих кадрів, а віз і нині там... Але це вже тема окремої статті.

Незважаючи на все, українські студенти все ж таки починають вивчати арабську мову. Причини можуть бути як суб'єктивні (володіння однією або декількома іноземними мовами – це престижно, а знання такої екзотичної мови, як арабська, ще й не дуже поширене), так і творчі (великий інтерес до елементів арабської культури та прагнення толерантності за допомогою розширення кругозору та ознайомлення з менталітетом арабів). Проте слід визнати, що рушійною силою більшості прагнень і бажань молоді є суто прагматичні причини, які надихають і надають сил. Для цього потрібно вивчати арабську мову. Розширення міжнародних контактів України дає можливість працевлаштування в іноземних фірмах, що й актуалізує прагнення молоді поглибити знання як у сфері засвоєння мови, так і з міжкультурної комунікації. Сьогодні на Сході раді запропонувати українцям співпрацю у багатьох сферах бізнесу, деякі фірми відкривають свої філії у нас, але при цьому араби хочуть бачити у себе фахівців лише зі знанням арабської мови. Взяти той самий Катар, Об'єднані Арабські Емірати, Королівство Саудівська Аравія. До Києва часто приїжджають представники з цих та інших східних країн, вони шукають українських інженерів, дизайнерів, будівельників, які володіють арабською мовою у повному обсязі. Наші спеціалісти, які виїхали за кордон, дуже задоволені. Їхня робота добре оплачується. Арабська цивілізація розвивається

прискореними темпами, а ми, як завжди, запізнюємося, і цю тенденцію потрібно змінити.

Напрошується логічний висновок: за таких умов перед будь-яким розсудливим викладачем постає ряд моральних та професійних завдань, серед яких найважливішим стає формування всебічно грамотної та професійно компетентної особистості студента. Для цього потрібно шукати нові підходи до викладання іноземних мов. Пріоритетним напрямом вивчення арабської мови має стати прагнення вироблення комунікативної компетенції як кінцевого результату навчання. Це передбачає засвоєння низки мовних елементів (у сфері граматики, лексики, термінології, стилістики тощо) і велику позамовну інформацію (з найрізноманітніших сфер: історія, географія, особливості суспільно-політичного ладу, політичної системи) [1, с. 12].

Для того, щоб правильно оформити своє мовлення, необхідно знати походження слів, їх поєднання, а також ситуації, в яких можливе їх застосування. Це означає, що на семінарах з практичного курсу арабської мови необхідно проводити не тільки мовну підготовку (традиційне читання та ряд вправ), але й намагатися долучити до культури народу. Недарма Є. І. Пассов вважає, що мова – це частина культури, їх неможливо відокремлювати один від одного [2, с. 72].

Допомогти досягнути високого рівня володіння арабською мовою своїм студентами – головна мета викладача-арабіста. Світ змінюється. Через пандемію з'явився новий напрям – змішане навчання (طلت خُملاً مُلَّعَةً), який частіше вживається для опису гібридної методики (поєднання онлайн-навчання, традиційного та самостійного навчання). Під змішаним навчанням іноземної мови ми розуміємо комбіновану систему професійно орієнтованого іншомовного навчання, яка передбачає активну комунікацію між викладачем і студентом за допомогою сучасних технологій та мультимедійних засобів [3, с. 48]. З початком війни між Україною і Росією дистанційне навчання майже повністю витіснило цей новий напрям, через що як викладачі, так і студенти зіткнулися з цілою низкою проблем. З боку викладачів це необхідність виділяти велику кількість свого часу на оформлення звітності, і це виходить на перший план, в результаті чого на якісну підготовку до лекцій, семінарів та практичних занять часу катастрофічно не вистачає. Про наукову роботу залишається тільки мріяти (у цій ситуації доречно навести арабську приказку “навіть не у ві сні” (م حال اب الو)).

Тривале дистанційне навчання є проблемою і для студентів. Вони перестають правильно формулювати свої думки, висловлюватись та вести дискусійне обговорення. Цьому є виправдання: обмеженість у спілкуванні з викладачем, відсутність прямого доступу до викладача й отримання його вказівок, настанов та відгуків, коли відбувається очна діалогічна розмова в аудиторії і миттєвий зворотний зв'язок у процесі викладання навчальної дисципліни [3, с. 12]. Відчувається брак дискусії, притаманної традиційній системі навчання у вищих закладах освіти. На фоні цього для повного щастя значно знижується кількість аудиторних занять, що в свою чергу критично ускладнює виконання програми підготовки перекладачів та вчителів арабської мови. Впровадження онлайн-навчання – вимога сучасності, і через низку причин неможливо повернутися до традиційних методів навчання, але є те, що в наших руках. У період онлайн-навчання потрібно збільшувати кількість аудиторних годин, а не зменшувати їх. Це в першу чергу стосується тих дисциплін, які мають безпосереднє відношення

до спеціалізації 035.06 «Східні мови та літератури (переклад включно). Перша – арабська» та 014.02 «Мова і література (арабська)». Це практичний курс арабської мови, практична граматики, теорія та практика перекладу, практичний переклад.

Спеціальність сходознавця вимагає не тільки знань з лінгвістики (володіння мовою, безперечно, є основним, адже без цього неможливо зробити переклад), але й широких знань величезних пластів унікальної історії та культури, філософії Сходу, його традицій і особливостей менталітету. Скільки кандидатських дисертацій з арабської мови було захищено за останні роки? Не набагато кращі справи в галузі розробки та методології викладання арабських народно-розмовних мов і навіть з написанням серій різнопрофільних підручників та навчальних посібників з арабської літературної мови. На нинішньому етапі підготовки студентів кафедри східних мов в основному використовують російські підручники Ковальова А.А., Яковенко Е.В., Ковиршиної Н.Б., Скалозубової О.С., Болотова В.М., Хайбуліна І.М. та ін.

На жаль, у галузі розробки теоретичних курсів з різних дисциплін справа ще гірша. Істотний внесок у розвиток сучасної теорії та методології перекладу в нашій професії зробила Н.Д. Фінкельберг своїм блискучим підручником «Арабский язык. Теория и технология перевода». Хочу відзначити також А.А. Мокрушину, яка є автором низки робіт з арабської діалектології. Данину глибокої поваги потрібно віддати і видатному лексикологу Х.К. Баранову, укладачу знаменитого «Арабско-русского словаря», який витримав більше десяти видань. У своїй рецензії д-р Фаузі Аттія Мухаммед писав, що цей словник був і залишається єдиним головним лексикографічним джерелом. Справді, навряд чи знайдеться викладач чи студент, який міг би обійтися без цього словника в процесі підготовки до занять з вивчення арабської мови.

З метою вирішення деяких нагальних завдань, що стоять перед сучасною українською арабістикою в цілому та її комунікативно-мовленнєвою складовою зокрема, необхідно хоча б загалом зупинитися на найбільш, на мій погляд, актуальних із них.

У першу чергу, хочеться особливо наголосити на необхідності створення навчальної літератури саме державною мовою. Посібники та підручники, готові до публікації на даному етапі, мають друкуватися виключно українською мовою та адаптуватися під українських студентів. Майже усі підручники, як було зазначено вище, що використовуються в освітньому процесі викладачами арабської мови на лекціях, семінарах та практичних курсах, написані російською мовою.

По-друге, російська навчальна література потребує якісного перекладу українською мовою, що у свою чергу потребує багато сил та часу (на жаль, цей час не враховується керівництвом університету при затвердженні індивідуальних планів викладачів). На це слід звернути увагу, хоча суть в іншому: мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова, тобто українська, як визначає стаття 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Отже, бажано, щоб усі нові методичні матеріали, підручники та посібники укладалися саме українською мовою і не вимагали перекладу в майбутньому.

По-третє, необхідно розвивати співпрацю із зарубіжними університетами арабських країн, що дозволить студентам брати участь у програмах обміну, а також пройти стажу-

вання за кордоном. Це сприятиме підвищенню кваліфікації майбутніх арабістів, створенню кращих умов для вивчення арабської мови.

Крім того, у зв'язку із проведенням навчальних занять в онлайн-форматі потрібно звернути особливу увагу студентів на те, що хоча викладач не сидить перед студентами і не дає інструкції віч-на-віч, але їм все одно потрібно виконати завдання вчасно та надіслати відповіді, опанувати навчальний матеріал, бо існують певні терміни здачі завдань. Тут немає компромісів [3, с. 34].

Також нагальною потребою є продовження розробки сучасних монографій з народно-розмовних діалектних мов Магрика і Магриба (наприклад, йорданської, палестинської, суданської, еменської та інших). Варто продовжити видання лінгвокультурологічних словників регіональних арабських діалектних мов, адже вони матимуть істотне значення для художньо-літературної, навчально-методичної та перекладацької діяльності. Слід приділити більше уваги опису побуту та дозвілля представників арабської культури. Вивчення культурного компонента слів є важливою умовою успішного оволодіння арабською мовою.

Варто також більш детально зупинитися на вербальних та невербальних формах поведінки представників східної культури, що репрезентуються у відповідних типах мовної поведінки арабів у контрасті з мовною особистістю українців.

І, зрештою, з метою підвищення професійного інтересу до досягнень арабістики в Україні, підготовки та залучення нових кадрів у цій сфері слід ширше пропагувати актуальність та перспективність вивчення арабської мови. Важлива роль у цьому відводиться широкій пропаганді успіхів вітчизняного сходознавства взагалі й арабістики зокрема. Дивно, але в енциклопедичних виданнях практично не описується стан справ в українській сучасній арабістиці, та на її сторінках майже не знайшлося місця для інформації про її вчених: Бейліс Вольф Менделевич, Рибалкін Валерій Сергійович, Плацинда Володимир Сергійович, Гуцало Сергій Євгенович.

Це лише короткий перелік завдань, які потребують негайної уваги і пошуку шляхів вирішення. Кожен з них, у свою чергу, може стати темою для окремої дискусії.

Висновки і пропозиції. Логіка наших міркувань підводить нас до висновку, що

Україна потребує багато висококваліфікованих та зрілих арабістів на рівні посольств, бізнесу, освіти, політики, а також в інших сферах.

Підготовка студентів-сходознавців, у тому числі спеціалістів-перекладачів, повинна здійснюватися на основі комплексних програм навчання та виховання.

Сподіваємося, що поступово українські вузи будуть випускати фахівців-арабістів, які на високому професійному рівні володітимуть арабською мовою і добре знатимуть арабську культуру, які допоможуть порівнювати Україну не лише із Заходом, а Схід ігнорувати.

Кожна розвинута нація співставляє себе з іншими і отримує таким чином певний дискурс ідентичності. В Україні спостерігається копіювання європейських зразків, але ж існують традиції далекого Сходу, які дещо інші, але нічим не гірші. Вони дають інформацію для роздумів, відображають парадигму іншого культурного буття, яке може включати ті ж самі проблеми, але демонструвати інше ставлення і пропонувати інші шляхи їх вирішення.

Література:

1. Ковтун Л.В. Социальная адаптация личности в условиях межкультурных коммуникаций: Дис. ... канд. культурол. наук. М., 1999. 132 с.
2. Петрова Ю.І. Підходи до функціональної стратифікації арабської мови. Мова і культура. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. Вип. 11. Т. XI(123). С. 191–199.
3. Власенко І.Г. Впровадження дистанційного навчання – вимога сучасності. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л.Б.Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с.

Alkali M. S. A. Arabists in Ukraine (formation of professionally competent personality of Arabic translators)

Summary. The article analyzes the problems faced by teachers of the Arabic language in the process of training beginner students (future Arabists) and suggests ways to solve them.

There are not so many Ukrainian scientists, specialists in the Arabic language in Ukraine, as before, the intellectual school of the East is underestimated, just as the entire Middle Eastern region is also underestimated. Despite everything, the number of students entering philological faculties to study Arabic is increasing. Some of the graduates have a clear pseudo-mastery of the language. They have not mastered basic

knowledge well, and there is a need to solve some urgent tasks facing modern Ukrainian Arabic studies in general and its communicative and speech component in particular.

Helping students achieve a high level of Arabic language proficiency is the main goal of an Arabic teacher. The specialty of an orientalist requires not only knowledge of linguistics (mastery of the language is undoubtedly essential, because without it, it is impossible to make a translation), but also extensive knowledge of the vast layers of unique history and culture, the philosophy of the East, its traditions and peculiarities of mentality. Future translators need to develop socio-cultural competencies that will allow them to be equal partners in intercultural communication in Arabic in the future in the professional, social every day and cultural spheres.

A logical conclusion suggests itself: Ukraine needs many highly qualified and mature Arabists at the level of embassies and education, as well as in other areas. Under such conditions, any prudent teacher faces a number of moral and professional tasks, the most important of which is the formation of a comprehensively competent and professionally competent personality of the student. For this, it is necessary to look for new approaches to teaching Arabic.

Key words: Arabic language, translator, educational material, competence, Arabic teacher.